

Tulõ, sõsar, sa mäe pääle

Seto leelokoor Sõsarõ

CD „Tulõ, sõsar, sa mäe pääle“ koondab endas väikest osa meie püsirepertuaarist: kalendritähtpäevade (vastlad, lihavõtted), perekondlike sündmuste (pulmad) ja igapäevaeluga seotud laulud.

Lauljad: Linda Ülend (1936), Maria Kliimann (1930), Valentina Kulinitš (1929), Riina Kabi (1948), Veera Vaarik (1941), Elvi Nassar (1957), Maie Luga (1960), Helene Roosimägi (1950), Pille Luiga (1980), Rines Takel (1966) ja Jekaterina Tikerpuu (1953).

Plaadi väljaandmist toetasid **Eesti Kultuurkapital** ja **Setomaa Riiklik Kultuuriprogramm**.

Salvestatud:
jaanuaris 2009 Eesti Rahvusringhäälingu studios
Helirežissöör: Tanel Klesment, Audio Maja OÜ
Välja andnud: MTÜ Seto Lauluselts „Sõsarõ”
Kujundus ja fotod: ©Anna Lauk, Elegant Design

Projektijuht: Rines Takel
Täname kõiki, kes aitasid!

Seto leelokoor Sõsarõ on asutatud 1973. aastal.

Koori algtuumik moodustus ansambli „Leegajus“ juures tegutsenud seto laulurühmast, mille loomise algatajaks oli Virgo Veera (neiuna Terak, 1935–2005).

Ühenduse esimeseks juhiks (1973–1976) sai tuntud rahvamuusika uurija ja etnograaf Igor Tõnurist. Järgnevalt kujunes laulurühmast iseseisev koor, mida juhtis rahvaluuleteadlane Vaike Sarv (aastatel 1976–1983).

Pikka aega (1985–2008) oli koori kunstiliseks juhiks ajaloolane Sulev Mäeväli.

Alates 2008. aasta sügisest juhib koori muusikaõpetaja Rines Takel.

Koori praeguses koosseisus on 12 leelonaist, kellest kolm mängivad ka pilli.

*Sõsarõ*tes laulavad Petserimaalt Tallinna ja Harjumaale elama siirdunud setod ja nende järeltulijad, kelle eesmärgiks on alles hoida algupärast leelot ja pillimängu ning seto rahvakultuuri. Vana kalendri järgi toimuvad talsipüha ja lihavõtte kirmasõd on aastate jooksul kujunenud Tallinna ja selle lähikonna setode traditsioonilisteks kokkusaamisteks. Vanu laule ja tantse on tutvustatud peamiselt pealinnas, aga ka mujal Eestis.

Sageli esinetakse väliskülalistele. Aastas toimub tavaliselt umbes 20 kontserti. Kooril on olnud aastate jooksul rohkesti välisreise. Käidud on Saksamaal, Soomes, Rootsis, Venemaal, Ukrainas (Krimmis) ja mujalgi. Mõistagi ei jäta Sõsarõ vahele ühtegi esinemist Seto Kuningriigi pidustustel ja leelopäeval.

Sõsarõ repertuaar tugineb autentsele seto leelole. Kokku on aastakümnete jooksul õpitud ja esitatud 150 laulu, 14 laulumängu ja 9 rahvatantsu. Side minevikuga on kõikidele Seto lauljatele väga oluline.

Vanem põlvkond on saanud laulud oma emadelt ja vanaemadelt. Nooremad õpivad nii vanematelt lauljatelt kui ka arhiivimaterjalidest. Laulude leidmisel oleme ka meie kasutanud erinevaid allikaid. Enamik laule on õpitud suulise pärimusena vanavanematelt, vanematelt või sugulaselt (4, 5, 8, 10, 12, 14, 15-17, 19-20).

Suur osa pärineb Herbert Tampere koostatud kogumikust "Eesti rahvalaule viisidega" (1, 3, 9, 18, 21, 23) ning Jakob Hurda kogust "Setukeste laulud" (2, 6, 7, 11, 13, 22).

Eri viiside ja sõnade põhjal on koorile laule kohandanud Sõsarõ kauaaegne juht Sulev Mäeväli (2, 6, 7, 9, 11, 13, 22).

Pühade laulud

Setode rahvakultuuris on oluline osa Õigeusu Kiriku traditsioonidel. Kaks korda aastas peetakse mitmenädalast paastu, mis lisaks piirangutele toidu osas keelab ka laulmise ja pidude pidamise. *Maaselits* (vastlanädal, *vene k* võinädal) on üks nädal enne suure lihavõttepaastu algust. Külanaised kogunesid võinädala viimasel pühapäeval enne suurt paastu mäele, et koos laulda ja lõbutseada ning viimane laul enne suurt paastu oligi *Maaselitsa laul*. Plaadi nimilaul, *Tulõ, sõsar, sa mäe pääle* on sama laulu üks variant.

Ülestõusmispühadega algas külanoorte kevadsuvine kiikumise ja õues tantsimise aeg. Kiike nimetatakse seto keeles *hälliüks* ja kiigel lauldavat laulu *hällilauluks*. Plaadil kuuldava *Hällilaulu* sissejuhatava teksti on üles kirjutanud Joann (Ivan) Kabi 1943. aastal Tatjana Valgelt Setomaal Nudretsova külas, loeb Joanni tütar Riina Kabi. Laulus tänatakse kiigemeistreid ja rõõmustatakse pika keeluaja lõppemise ning rõõmsate pühade kätte jõudmise üle.

Üheltki külapeolt ei puudu ka tänapäeval *leelotajad* ning seetõttu on ka meie plaadil laulud lauljast ja laulmisest. *Laulijitta otsitassõ* ja *Laala, laala, suukõnõ* on kiituslaulud osavatele sõnaseadajatele ja kinnitus laulu igikestvusest – laulan, kuni elan, kui muld silmad sulleb, jõuan vait olla.

1. Mano tuli meele maaselitsa /Meile tuli maaselitsa (vastlalaul) /3:51
eestitleja Linda Ülend, *killõ* Elvi Nassar
2. Laala, laala, suukõnõ /Laula, laula, suukene /1:56
eestitleja Riina Kabi, *killõ* Veera Vaarik
3. Laulijitta otsitassõ /Lauljaid otsitakse /2:20
eestitleja Maria Kliimann, *killõ* Valentina Kulinitš
4. Tulõ, sõsar, sa mäe pääle /Tule, sõsar, sa mäe peale /3:00
eestitleja Veera Vaarik, *killõ* Riina Kabi
5. Hällilaul /Kiigelaul /2:44
eestitleja Riina Kabi, *killõ* Valentina Kulinitš

Laulud elust

Seto naise jaoks on laulmine (leelotamine) olnud elu lahutamatu osa. Lauldi alati ja igal pool: põllutööd tehes, last hällitades, karja saates. Lauludele ja laulmisele omistati maagilist väge ning lauldes esitati sageli palveid loodusjõududele – paluti tuulel vaibuda (Suur tuul) või tormisel merel rahuneda (Üles tuli merekene).

Paljud igapäevaelust jutustavad laulud on satiirilise sisuga (Käve tiid ma käärolist, Türgü sõtta, Kikas ja kana, Petra olli perädü rikas, Vanapoiisi kuulminõ) või lihtsalt nähtut kirjeldavad (Näie esä aita palavada).

6. Üles tuli merekene /Üles tuli merekene /1:40
eestütleja Maria Kliimann, *killõ* Veera Vaarik
7. Vihtaminek /Vihtade toomine /1:59
eestütleja Maie Luga, *killõ* Elvi Nassar
8. Näie esä aita palavada /Nägin isa aita põlemas /3:10
eestütleja Elvi Nassar, *killõ* Valentina Kulinitš
9. Suur tuul /Suur tuul /1:57
eestütleja Maie Luga, *killõ* Elvi Nassar
10. Käve tiid ma käärolist /Käisin teed ma käärolist /3:14
eestütleja Valentina Kulinitš, *killõ* Elvi Nassar
11. Türgü sõtta /Türgi sõtta /3:47
eestütleja Maie Luga, *killõ* Valentina Kulinitš
12. Vanapoiisi kuulminõ /Vanapoiisi surm /4:02
eestütleja Linda Ülend, *killõ* Veera Vaarik
13. Petra olli perädü rikas /Petra oli põhjatult rikas /2:37
eestütleja Valentina Kulinitš, *killõ* Elvi Nassar
14. Kikas ja kana /Kukk ja kana /2:19
eestütleja Linda Ülend, *killõ* Elvi Nassar

Pulmalaulud

Seto pulmarituaalid on äärmiselt laulurikkad: laulavad nii peiu- kui ka mõrsjapoolsed sugulased.

Kogu mitmepäevane pulmatseremoonia on läbipõimunud lauludega. Tänapäev tuntuks mõrsja itkemisi, mis kuuluvad iidsete itkupulmade rituaali. *Hähkminõ* (pruudi kodust ärasaatmise laul) on üks sellistest itkudest, kus mõrsja hõimu naised, kes teavad, kui raske on nooriku elu võõras peres, paluvad tüdrukul leida aega ka koduseid vaatama tulla. Nii selle kurva laulu lauljad kui mõrsja teavad, kui raske on elu uues kodus. Sarnase meeleoluga on ka *Ivvan nuuri* (peigmehe saatmine kodust) ning *Mingu i randa mehele*. *Ülä imä, hellakõnõ* kuulub pulmarituaalide sellesse ossa, kus mõrsjat peigmehe majas vastu võetakse. Siin laulab neiu oma meheemale, kes viib läbi kogu tseremoonia ühe märgilisema tähendusega osa – asendab tüdruku peakatte (*vaniku*) naise peakattega (*linikuga*).

Vahtsõnõ kodo lõpetab pulmalaulude tsükli helges meeleolus – mõrsjal pole vaja karta ega kurvastada, mehekodu on korralik ja uus pere sõbralik. *Vanarahva oppaminõ* ja *Näio elo* ei ole küll pulmalaulud, kuid kirjeldavad tüdruku elu enne meheleminemist (neiu kasvamist, kaasavara kogumist) ning annavad talle kaasa ka omamoodi õpetussõnad.

-
15. Vanast elli vanarahvas /Vanasti elas vanarahvas /4:06
eestiüleja Elvi Nassar, *killõ* Valentina Kulinitš
 16. Alt oll' aia tiikõnõ /Alt läks aiateekene /1:47
eestiüleja Riina Kabi, *killõ* Valentina Kulinitš
 17. Näio elo /Neiu elu /6:20
eestiüleja Linda Ülend, *killõ* Riina Kabi
 18. Mingu i randa mehele /Ara mine randa mehele /3:57
eestiüleja Veera Vaarik, *killõ* Valentina Kulinitš
 19. Hähkminõ /Ärasaatmise laul
(pruudi kodust ärasaatmisel) /3:05
eestiüleja Maria Kliimann, *killõ* Valentina Kulinitš
 20. Ivvan nuuri /Ivvan, noori
(peigmehe kodust ärasaatmisel) /2:36
eestiüleja Maie Luga, *killõ* Valentina Kulinitš
 21. Annivaka tuuminõ /Veimevaka toomine /2:06
eestiüleja Riina Kabi, *killõ* Valentina Kulinitš
 22. Ülä imä, hellakene /Meheema, hellakene /1:32
eestiüleja Maria Kliimann, *killõ* Valentina Kulinitš
 23. Vahtsõnõ kodo /Uus kodu /1:11
eestiüleja Veera Vaarik, *killõ* Valentina Kulinitš